

On the basis of archival sources and scientific achievements of scientists analyzed the initial period of the formation of political parties in Podilia (in the early twentieth century). Its chronological scope and the main content are defined.

Key words: *the initial period, a political party, Podilia, RSDLP, PSR, RUP, USP, the Bund, Poalei Zion.*

Отримано: 26.03.2013

УДК 329(477.82)«1907»

О. М. Федьков, А. Ю. Хоптяр

«ВОЛИНСЬКА ТРИВОГА 1907 РОКУ» (з історії суспільно-політичного життя початку ХХ ст.)

У статті йдеться про епізод з історії України початку ХХ ст., який засвідчив про гостре політичне протистояння соціалістичних та консервативно-монархічних сил, в орбіту якого потрапили Почаївська лавра, єврейська національна меншина.

Ключові слова: *Українська соціал-демократична Спілка РСДРП, Бунд, Українська соціал-демократична робітничка партія, Сіоністи-соціалісти, Конституційно-демократична партія, Партія соціалістів-революціонерів, Союз російського народу, Почаївська лавра, євреї.*

В історії часто відбуваються події, в яких знаходять відбиток різноманітні політичні, соціальні, етнічні, культурні та духовні процеси епохи. Досліднику минулого варто лише побачити цей візерунок тканини історичного процесу у всій складності та переплетінні залежностей і відобразити його за допомогою історичних джерел. Прикладом такої події була «Волинська тривога 1789 року», яка засвідчила загострення соціальних і національно-релігійних суперечностей на Правобережній Україні наприкінці ХVІІІ ст. Завдяки науково-дослідницькій майстерності В. Антоновича, «Волинська тривога» стала яскравим свідченням гострої суспільно-політичної кризи, в якій опинилася Річ Посполита напередодні свого краху [27].

Метою цієї статті є аналіз соціально-політичного становища Російської імперії у 1907 р. через призму мікроісторії.

Дослідження, присвячені суспільно-політичному життю Волині початку ХХ ст., можна поділити на історико-краєзнавчі [6] та ті, у яких розглядається історія окремих політичних партій [30; 36], суспільно-політичних напрямків [28; 35; 38], що діяли в губернії. Аналіз аграрного питання М. Лещенком [32], національного А. Нікуліним [34] та колективом дослідників [33], загальна характеристика пізньої епохи Російської імперії М. Геллером [29] дозволяють охарактеризувати загальний контекст «Волинської тривоги 1907 року».

На початку ХХ ст. Волинь входила до складу Російської імперії, яка перебувала у стані системної кризи. Свідченням кризового стану стала революція 1905-1907 рр., зумовлена низкою про-

блем, які тривалий час залишалися невирішеними. Політично активна частина населення Російської імперії вимагала демократизації суспільного життя – запровадження конституційного ладу, демократичних прав та свобод (демократичних виборів, свободи слова, друку, зборів, організацій). При цьому переважна більшість лібералів вимагала встановлення конституційної монархії, а соціалістичні політичні діячі – демократичної республіки. Ще одна частина населення стояла на консервативно-монархічних ідейних засадах і виступала за збереження в недоторканості самодержавної влади.

У соціально-економічному житті ставилась вимога справедливого вирішення аграрного питання. В Україні, згідно з першим загальним переписом (1897 р.), 85 відсотків населення займалося сільським господарством. Переважна більшість селян були мало-земельними або безземельними. Сільське господарство залишалося відсталим і носило екстенсивний характер. Хоча у Російській імперії припадало 2,1 дес. зручної землі на людину, у Франції – 0,83 дес., Німеччині – 0,62 дес., проте врожайність селянських полів була у 2-4 рази нижчою, ніж у європейських країнах [29, с.420-421]. Селяни продовжували сплачувати викупні платежі, високі податки державі. Бідність та низький рівень освіти не дозволяла підняти рівень селянських господарств. Ліберали пропонували провести аграрну реформу (різного рівня радикалізму), підвищувати рівень агрокультури, а з цією метою – поширювати освіту серед народу. Соціалістичні партії вказували на революцію як на єдиний спосіб вирішення аграрного питання. Гасла конфіскації поміщицьких земель знаходили відгук у біднішого селянства, яке складало більшість сільських жителів [31, с.127]. У Волинській губернії розгортався, хоча і слабше, ніж у Подільській та Київській губерніях, аграрний рух. У добу революції на Волині відбулося 703 селянських виступи [32, с.343].

Важким було становище робітників. Законодавче обмеження тривалості робочого дня 10 годинами виконувалося лише на великих підприємствах. На дрібних робітники працювали по 12 і більше годин. На підприємствах частим був травматизм. Таке становище робітників зумовило розгортання масового робітничого руху.

Російська імперія була поліетнічною державою і її національна політика мала суперечливий характер. Вона проводила у Наддніпрянській Україні досить жорстку політику русифікації, що призводило до гальмування розвитку української культури. Переслідування демократичного українофільського руху відбувалося під впливом загрози сепаратизму, яка актуалізувалася польським політичним рухом [33, с.58-61; 34, с.13]. У відповідь на це прогресивна частина національної еліти протестувала проти денационалізації українського народу.

Проте революція не розв'язала означених проблем і закінчилася поразкою. З червня відбувся розгін II Державної думи і оголошення нового виборчого закону до III Думи – події, які засвідчили

про завершення революції і початок доби реакції. Саме в той час, у червні 1907 року, на Волині відбулися події, які, використовуючи метафору В. Антоновича, ми назвали «Волинською тривогою 1907 року». У «Волинській тривозі» знайшли відображення загальні тенденції та явища тієї доби в історії Російської імперії.

Спектр політичних і соціальних рухів, які набули розвитку в період революції 1905-1907 років у Волинській губернії, загалом відбивав ситуацію в імперії. В краї діяли осередки соціалістичних та ліберальних політичних партій. Найпотужнішими соціалістичними організаціями на Волині були Російська соціал-демократична робітничка партія та Партія соціалістів-революціонерів. До складу РСДРП входила Українська соціал-демократична спілка, що набула статусу територіальної організації партії, та Загальний єврейський робітничий союз у Литві, Польщі та Росії (Бунд). Останній ввійшов до РСДРП після IV (Об'єднавчого) з'їзду партії у 1906 році [36, 176]. З українських політичних партій найвпливовішою була Українська соціал-демократична робітничка партія. На Волині активно діяли осередки єврейської Сіоністсько-соціалістичної робітничої партії. Слабшим був вплив ліберальних політичних партій. Осередки Конституційно-демократичної партії діяли у м. Заславлі та містечку Славуті, але вони були мало чисельними і не впливовими [37, с.135-136].

Проте у 1907 році роль соціалістичних та ліберальних політичних партій у суспільному житті Волинської губернії стала зменшуватись. Пояснення цьому знаходимо у доповіді волинського губернатора барона Ф. Штакельберга у департамент поліції Міністерства внутрішніх справ від 21 березня 1907 року: «Що стосується демонстрацій, мітингів і загалом безладів, то таких у Волинській губернії в поточному році не було. Пояснюється це, по-перше, тим, що сили місцевих революційних організацій значно ослаблені арештом та висакою у минулому році понад 120 осіб відомих агітаторів і керівників протиурядового руху; по-друге, особливо пильним спостереженням місцевих органів влади за діяльністю цих організацій і, по-третє, впливом на селянське середовище Почаївського відділу союзу російського народу, який відкрив у різних населених пунктах понад 700 відділень цього союзу, що поширює серед селян тверезі поняття і який застерігає їх від впливу революційних агітаторів» [3, арк.20].

Отже, перші два чинники пов'язувалися із діяльністю влади і губернатор не проминув можливості нагадати начальству про заслуги очолюваних ним урядовців. Третім фактором стабілізації ситуації в губернії став Почаївський відділ Союзу російського народу, який діяв під благословенням волинського православного духовенства.

Почаївська лавра очолювана архимандритом Віталієм (Максименком) була важливим осередком антиреволюційної агітації. З ініціативи настоятеля лаври у м. Почаєві в серпні 1906 р. було створено Почаївський відділ «Союзу русского народа» (ПВ СРН або Почаївський СРН) – консервативно-монархічну організацію, яка

виступала за збереження існуючих основ державного життя – «самодержавія, православія и народности». про це у своєму рапорті від 16 серпня 1906 р., Кременецький повітовий справник зазначав, що у відділ записалося вже 200 осіб – селян навколишніх сіл і кілька прочан із Курської губернії. Повідомлялося також про плани видання газети «Почаевские известия» [19, арк.4, 4 зв., 5]. Почаївський відділ СРН швидко зростав і вже у березні 1907 р. помічник начальника Волинського губернського жандармського управління у Рівненському, Дубенському і Кременецькому повітах повідомляв, що в його районі «все селянство записалося в Союз російського народу і стоїть за Віру, Царя і Вітчизну» [14, арк.38 зв.]. Наприкінці 1907 р. нараховував понад 1000 відділів і підвідділів загальною чисельністю близько Почаївський відділ СРН 105 000 осіб [38, с.410] і був найчисельнішим у Російській імперії.

Сам Віталій, поєднуючи сан архімандрита, посади очільника ПВ СРН та редактора видань Почаївської друкарні, брав активну участь у діяльності консервативно-монархістських організацій на Волині та Правобережжі. Зокрема він виступав делегатом 3-го Всеросійського з'їзду «русских людей» в Києві 1-7 жовтня 1906 р., був двічі прийнятий у 1907 та в 1909 р. на чолі депутацій ПВ СРН імператором Миколою II. Прагнучи підготувати свідомих пропагандистів «исконно-русских начал», він заснував при лаврі курси «ревнителі Союзу русского народа» – заклад з підготовки кадрів активістів СРН.

Архімандрит Віталій користувався великою популярністю серед побожного сільського населення Волині, яке цілими селами записувалося в члени СРН. Чудово орієнтуючись в селянських настроях, розуміючи їх потреби та проблеми, він виступав за проведення активної аграрної політики – передачі земель польських поміщиків селянам. З цією метою, з його ініціативи, було створено товариство «Почаївський волинський народний кредит», який видавав кредити на покупку селянами землі. Як і більшість діячів СРН, Віталій корінь смуту вбачав в антипатріотичній діяльності «финансовой удавки инородческого капитала» – євреїв та поляків. Зокрема в бесідах з членами Союзу він говорив про «необхідність заборони торгівлі євреями в святкові дні після закінчення церковної служби», а також радив селянам «нічого євреям не продавати і не купувати». Така агітація мала демагогічний характер, посилюючи негативне сприйняття етнічно та соціокультурно «інших» сусідів. Вона переслідувала політичні цілі збереження існуючого суспільного ладу. Проте слід визнати, що ця агітація потурала економічним потребам та вимогам селян, які знаходилися в залежності від єврейських торгівців і лихварів та польських поміщиків. Ця агітація надзвичайно суттєво сприяла вступу сільського населення Волині, Поділля та Київщини в ряди СРН [38, с.99].

Провідним ідейним та духовним натхненником чорносотенців виступав архієпископ Волинський і Житомирський Антоній (Храповицький), який був почесним головою Почаївського СРН і цією посадою надзвичайно пишався. Він не раз підкреслював

впливовість організації у справі «приборкання» революції і зазначав, що Почаївський СРН має більш ніж 1,5 млн. членів [26, с.34-36]. Він особисто підтримував тісні контакти з багатьма правими монархічними діячами та організаціями, навіть якщо вони конфліктували один з одним.

Владика Антоній став першим архієреєм-членом «Русского собрания», часто виступав з доповідями на його засіданнях. Найбільш відомими з-поміж них були: «Проти вчення про те, що Ісус Христос був соціалістом-революціонером», «Про п'ять заповідей Льва Толстого і про непотворення злу». Владика хоча і намагався не допустити прямого насилля проти представників громадських організацій ліберального спрямування, революційно налаштованих соціальних верств та власне, євреїв, проте виступав на чітко сформованих консервативних та монархістських позиціях. Він не зважав на те, що СРН пропагував насилля та терор на сторінках підконтрольних йому періодичних видань. Зокрема, у своїх записках, Антоній так писав про революцію та демократизацію в країні: «Усі ці балачки в друзі, і в Думі, і в Державній Раді, і на мітингах, всі сентименти і ламентажі про народ – усе це суцільне лицемірство. Усім байдужа доля народу. Вся наша революція, і конституція,... і всі свободи – все це справа панська: панський спір, панська забава» [25, с.212].

Основним центром пропагування консервативно-монархічних ідей в регіоні була Почаївська друкарня, яку було засновано ще в XVII ст. З 1831 р., після передачі Почаївського монастиря Російській православної церкві, а особливо на початку XX ст. друкарня Почаївської лаври стала своєрідним рупором самодержавства на Волині. Свої звернення до мирян провідники волинського духовенства друкували в «Почаевскому листку», «Вольнских пархихальных ведомостях», «Почаевских известиях». Це були найбільш радикальні чорносотенні видання, в яких замість публікацій морально-релігійного характеру з'являлися заклики стояти за православну віру і самодержцзя та громити євреїв, винних у всесвітній змові проти усього християнського світу, та поляків, в яких вбачалася головна причина поширення «крамоли». Кампанія ненависті до єврейського населення із закликами не давати євреям рівноправності, не обирати їх до Державної думи тощо була розгорнута не лише на сторінках газет, а й у десятках тисяч брошур і прокламацій, що друкувалися також почаївськими ченцями, а редагувалися особисто архімандритом Віталієм [21, 22, 23].

Сьогодні в працях окремих дослідників лунають твердження, що ідеологічно чорносотенний рух не був «запрограмований» на репресії проти євреїв, і не мав прямого відношення до єврейських погромів. Мовляв, серед засновників «Союза русского народа» та його ідеологів, було багато діячів єврейської національності. Проте вказані вище видання об'єднував спільний погромний тон публікацій. В тому ж «Почаевском листке» лунав відвертий заклик: «Бий жидів та студентів!» [21]. Навіть консервативно налаштований сучасний дослідник В.Кожинів визнає, що «...їх слова пода-

ються, як щось, значно більш небезпечне та жорстоке, ніж бомби революціонерів» [28, с.10-12].

Надзвичайно показовою щодо єврейського питання є чорносотенна брошура «Русскому народу», поміщена в виданні «Почаївський Календар на 1907 г.». У ній вирішенню єврейського питання присвоюється першочергове значення поряд з розв'язанням аграрних проблем. Євреї обвинувачувались у підбурюванні до революції, терорі, неповазі до православної віри. Водночас пропонувалися шляхи вирішення розв'язання єврейського питання – якнайшвидше виселення євреїв у Палестину. Для цього, на думку автора брошури, необхідно позбавити їх фактично будь-яких прав на території Російської імперії та надати їм статус безправних іноземців. Брошура закликала позбавити євреїв права служити в армії та флоті, бути педагогами, навчатись у вишах, працювати на чиновницькій службі, брати участь у виборах, видавати та редагувати друковані видання. Пропонувалось «негайне відновлення суворої смуги єврейської осілости» та обкладання їх особливою грошовою повинністю, що діяла б на принципах кругової поруки [22].

Ще далі у своїх висловлюваннях заходить «Руководство чорносотенца-монархиста», що також надруковане у «Почаївському календарі за 1907 р.», в якому євреї названі в числі внутрішніх ворогів російського самодержавства та російської держави: «...в теперішній смути жоден єврей не виступив на захист за Царського Самодержавства, а більшість євреїв, входячи в склад революційного «бунда», всіляко підтримують революцію в Росії, особливо грошовими коштами, для того щоб добитися рівноправ'я з Росіянами, розселитися по усій Росії і витягнути усі її життєві соки.... Конституціоналісти, демократи, соціалісти, революціонери, анархісти і євреї діють ... в прагненні до однієї і тієї ж мети – знищенню Самодержавної Царської Влади в Росії; одні прагнуть скувати її кайданами, інші хочуть повністю її знищити». З сторінок «Руководства» лунали і прямі заклики до терору проти «революційної крамоли» [21].

Така потужна антиреволюційна та ксенофобська агітація знайшла відгук серед частини волинян. Про це свідчить такий факт: 7 березня 1907 р. селяни с. Кохалівки Заславського повіту Ф. Карась, Ф. Полудюк та Є. Кравець затримали і доставили до станового пристава двох агітаторів – Д. Кірілова та Т. Афанасьєва разом із відібраною у них революційною літературою. Останні давали селянам брошури і зазначали, що лише після їхнього прочитання вони «зрозуміють дійсне значення конституції». Агітатори також рекомендували селянам не купляти землю, «оскільки її вони отримують задарма після того, як відберуть її у поміщиків». Крім того, Д.Кирилов «ганьбив Союз російських людей і «Почаевський листок» і висловлювався, що вони ні до чого доброго селян не приведуть, якщо вони не будуть на боці конституції» [16, арк.2, 2 зв., 3].

Пильність проявив голова Лабунського відділу СРН (Заславського повіту) А.Шикеров, який повідомляв помічника на-

чальника Волинського ГЖУ про учителя Ленковецької церковно-парафіяльної школи Шлапинського, що останній «справжній, патентований революціонер». З діяльністю Шлапинського доносики пов'язували поширення у січні місяці 1907 р. у с. Малих Мацевичах 10 екз. книжечок Всеросійського селянського союзу «Чего хотят люди, которые ходят с красным флагом» [12, арк.59-60 зі зв.]. Унтер-офіцер додаткового штату Дубенського пункту Волинського ГЖУ доповідав, що 5 червня 1907 р. селяни с. Погорільці Дубенської волості і повіту передали йому нелегальні есерівські видання: брошури «За землю и волю», «Отмена выкупных платежей», Л.Шишко «Рассказы из русской истории», листівку «Что нужно крестьянину» та легальну українську газету «Рідний край». Жандарм зазначав, що у Погорільцях всі селяни мали монархічний світогляд і є членами Союзу російського народу, а староста Солтис – його головою. Селяни заявляли, що «якщо тільки їм попадеться підбурювач, то його приведуть на шнуркові до волості» [15, арк.165, 165 зв., 166].

І справді, у 1907 р. ускладнились умови роботи та погіршилось становище революційних та опозиційних партій. Один з діячів Бунду зазначав, що «Спілка тут (на Волині – Авт.) нічого не має, а Почаївська лавра наповнює губернію листками і агітаторами» [37, с.132]. Навесні 1907 р., під час виборів на V Лондонський з'їзд РСДРП, спілчанські організації на Волині нараховували 361 особу, але вже після червневої «ліквідації» їхня чисельність скоротилася до 261 особи [37, с.138]. Великою популярністю серед єврейської громадськості користувався Бунд. Найчисельніші і найвпливовіші організації цієї партійної організації розташовувалися на Волині. Восени 1906 р. бердичівська організація Бунду налічувала 1706 організованих членів, а Житомирська – 646 [20, с.17]. Волинська губернія була однією із найбільш охоплених партійним впливом і бундівські організації діяли майже в усіх містах і містечках губернії, в яких мешкали євреї [24, с.674-675]. Проте, внаслідок проведених жандармами на початку 1907 р. «ліквідацій», було заарештовано лідера Житомирського комітету Кашука [6, арк.72, 167], а чисельність цього осередку зменшилась у десять разів і нараховувала, за агентурними даними, близько 60 осіб [13, арк.282].

Однією з найактивніших організацій УСДРП в 1907 році була Острозька [30, с.100-101]. Вона діяла на основі власного статуту під керівництвом виконавчого комітету. Група мала у своєму складі робітничу, інтелігентську та військову організації, бібліотеку. Виконавчий комітет, згідно з статуту, мав налагоджувати зв'язки з селами, організовувати сільські групи, комітети і спеціальну групу сільських агітаторів [17, арк.3, 5].

Єврейські сіоністські політичні партії діяли у Житомирі, Рівному, Бердичеві, Острозі, Радзівілові та низці інших міст. Організацією осередку Сіоністсько соціалістичної робітничої партії у Житомирі займався М.Г. Галинський – «один з важливих керівників організації соціал-сіоністів». Він був відряджений у місто Центральним Комітетом партії з метою впорядкування активної

роботи. У Житомирі також діяв ще один член ЦК партії А. Закон. осередок мав своє представництво у Шепетівці та Заславлі [7, арк. 22-23,40]. Організація в Острозі налічувала щонайменше 30 осіб [9, арк. 53]. Волинський районний комітет ССРП базувався у Рівному [8, арк. 36]. Проте діяльність сionістських організацій під впливом антиєврейської пропаганди також ускладнилася.

Прагнучи якось протистояти чорносотенній загрози соціалістичні та ліберальні політичні партії у своїх газетах, листівках, брошурах викривали справжні наміри консервативно-монархічних організацій – збереження існуючого суспільного ладу. Українська соціал-демократична спілка РСДРП видрукувала листівку «О Союзе русского народа», у якій викривала демагогічну суть чорносотенної пропаганди [37, с.130].

ССРП здійснювала видавничу та агітаційно-пропагандистську діяльність, спрямовану, зокрема, і проти чорносотенців. Так, Рівненська організація партії видала 20 тисячним тиражем брошуру «Братья крестьяне, люди русские!» У ній селяни закликалися до безоплатного перерозподілу поміщицьких земель. У брошурі спростовувались звинувачення «істинно-російськими людьми» євреїв у всіх бідах Російської імперії. Видання закликала не вірити чорносотенцям-монархістам і їх «брудним листкам» – «Почаевским известиям», «Вече», «Русскому знамени», «Вольнской жизни», «Другу», «Киевлянину» «и тому подобным клеветническим и подлыми органами – все они волки в овечьих шкурах» [15, арк.178, 178 зв., 181]. Ці брошури ССРП поширювалися серед жителів сіл Горинець, Тилявки, містечка Катербург Кременецького та містечка Клевани Рівненського повітів [15, арк.177, 189, 231, 259, 265]. Анархістські видання, зокрема і античорносотенного змісту, поширювалися у с. Кривухи Дубернського повіту [15, арк.174-174 зв.].

Відомі також факти безпосередньої агітації проти чорносотенного руху. Так, наприклад, товариш голови Овруцького відділу СРН чиновник Тютін 11 березня 1907 р. агітував селян за вступ у союз, пояснював його мету та завдання. Однак цьому протидіяли присутні при розмові В. Юсиль та А. Розенберг, які критикували діяльність СРН. Вони пояснювали селянам, що добитися покращення свого становища та інших класів населення можна страйками і безладами, що поденна плата повинна бути збільшена ім до 3 руб. в день [18, арк.7]. Агітацію серед селян проти чорносотенців у містечку Чарторійськ Луцького повіту вів учитель І. Терлецький [11, арк.1-3]. У Баранівській волості Житомирського повіту, де проти Союзу російського народу у березні 1907 р. агітували волосний писар М. Кухарук, сільський фельдшер Г. Мархайчук і селянин М. Цуман, була знайдена брошура «Кто не желает дать народу ни земли ни воли» і листівка Української соціал-демократичної спілки [12, арк.28]. Проте зроблені заходи не дали значних позитивних результатів.

Більш рішучі дії у боротьбі з Почаївським відділом СРН вирішив застосувати Волинський губернський комітет Партії соціалістів революціонерів. На Волині діяла розгорнута мережа есерівських

організацій. Верхівкою структури партійних осередків в регіоні був Волинський комітет ПСР. Утворений в 1902 р., він вів активну революційну та пропагандистську діяльність [5, арк.8]. В роки революції під керівництвом комітету в губернії діяло до 15 місцевих організацій ПСР. Найбільшими з таких осередків були луцький, рівненський, Новоград-волинський, кременецький [2, арк. 2, 17]. Проте, зазнавши великих втрат від арештів, Волинський комітет у 1907 р. функціонував доволі мляво [2, арк.62]. У всіх напрямках його діяльності прослідковувався певний спад активності. Пропагандистська робота в губернії проводилась невпорядковано, хаотично, не вистачало людей та матеріалів. В містах Житомир, Кременець Луцьк, Олевськ, де діяли пропагандистські гуртки, розповсюджувалися прокламації «Граждане» (закалікала до бойкоту III-ї Думи – Авт.), «Манифест ко всему російському крестьянству», «Земля», «Крестьянин и рабочий» та інше. Усі ці прокламації були видані в 1907 р. Волинським комітетом ПСР, що мав власну підпільну друкарню [2, арк.15]. Волинські есери займалися не лише видавничою і агітаційно-пропагандистською діяльністю, але й використовували для досягнення своїх цілей терористичні методи.

Події «Волинської тривоги 1907 року», про які йдеться далі, стали свідченням гострої суспільної боротьби у краї в добу реакції. Антиреволюційна та антисемітська пропаганда видань Почаївської друкарні не могла не викликати намагань революційно налаштованих верств населення та організацій припинити її діяльність. А оскільки легітимним, законним шляхом припинити діяльність цього своєрідного рупору самодержавства було неможливо – залишався шлях терору і насилля.

Терористичні настрої в колах волинських есерів відчутно посилились після розгону II-ї Державної думи. На початку червня 1907 р. помічник начальника Волинського губернского жандармського управління в Луцькому та інших повітах ротмістр Ергардт отримав таємні свідчення. Згідно з ними, із містечка Горохів Володимир-Волинського повіту в містечко Почаїв, настоятелю Свято-Успенської лаври архімандриту Віталію, було надіслано лист, надрукований на гектографі (друкарський пристрій). Від імені «Волинського районного комітету партії соціалістів-революціонерів» висловлювалася погроза підірвати архімандрита Віталія та лаврську друкарню за антиреволюційний напрямок редагованих ним «Почаевского листка» і «Почаевских известий» [1, арк.56].

Згодом ротмістр Ергардт отримав нові свідчення про те, що проживаючий в Горохові і невідомо звідки прибулий молодий єврей, який називає себе «Колею», та двоє місцевих жителів «Володя» і «Сьома» мають намір поїхати в Почаїв з метою доставки туди матеріалів для виготовлення бомб [1, арк.56].

Для виявлення зловмисників 13 червня у Почаїв був відраджений унтер-офіцер Скороход, перевдягнутий в цивільний одяг. Слідом за ним туди ж прибув сам ротмістр Ергардт. Протягом двох днів вони стежили за особами, які прибували

з боку Горохова. І дійсно, 14 червня, о 8-й годині вечора прибули три особи з двома валізами. Було прийнято рішення про негайний арешт візитерів. Ними виявилися горохівський міщанин Шлема Телер 17-ти років та 19-літній луцький міщанин Володимир Павлов та єврей «Коля». Останній у деякий час відійшов у пошуках коней, але побачивши арешт своїх товаришів, і, оцінивши загрозову ситуацію, непомітно зник. При обшуку в валізах заарештованих було виявлено всі необхідні компоненти для виготовлення бомб [1, арк.56-57]. Тимчасово виконуючий обов'язки начальника Волинського ГЖУ 20 червня 1907 року доповів у департамент поліції Міністерства внутрішніх справ про результати успішної операції з знешкодження терористів.

Однак, чутки про успішну операцію жандармів поширилися серед жителів Почаєва та околиць і набули дещо викривленого змісту; з політичної площини вони перемістили вказані події в етнічний і конфесійний вимір – єврей-іудеї хотіли підірвати православну святиню – Почаївську лавру. Про їх зміст свідчить наступний документ (цитуюмо мовою оригіналу): «Телеграмма. Санкт-Петербург. Его Превосходительству господину Министру Столыпину и господину обер-прокурору Святейшего Синода Извольскому. Из Кременца. Представители еврейских обществ м. Почаева и других обществ Кременецкого уезда покорнейше просят о немедленном принятии мер к предупреждению угрожающих этим местам антиеврейских беспорядков, вследствие устной и печатной агитации монахов Почаевской лавры Виталия и Илиодора, которые 29 июня в день праздника Петра и Павла собираются перед стотысячною толпою богомольцев взвалить на неповинных евреев тяжкую вину за нахождение в Почаеве будто бы взрывчатых веществ привезенных извне неизвестными лицами несомненно с провокационной целью.

Равины Кунин, Барац, заведывающий училищем Гольдфарб, врач Литвак, купцы Шумский, Моргулис, Левита, Зальц, Львовский, Бать, Произор, Гольдштейн, Гольденберг, Геллер, Ройхель» [4, арк.7].

У відповідь на зазначене клопотання на ім'я Волинського губернатора надійшла телеграма за підписом директора департаменту поліції. Високопосадовець повідомляв, що з метою недопущення антиеврейських беспорядків «пан Міністр наказав потурбуватися зосередженням в цей день у Почаєві достатньої кількості поліції» [4, арк.8]. Розпорядження міністра було виконано і єврейський погром вдалося відвернути, про що губернатор згодом повідомив департамент поліції [4, арк.9-11].

Отже, «Волинська тривога 1907 року» це низка взаємопов'язаних між собою подій, явищ, процесів, що відбувалися в одному регіоні Російської імперії, але які служили індикатором «хворого суспільства». Нерозв'язаність низки назрілих у країні проблем, зокрема щодо вдосконалення політичного устрою, вирішення аграрного, національного та інших питань, переважання у суспільно-політичному житті впливу крайніх радикальних політичних орга-

нізацій соціалістичного та консервативно-монархічного спрямувань – все це породжувало локальні конфлікти, які свідчили про наявність системної кризи Російської імперії. Незважаючи на те, що владі вдалося попередити теракт проти друкарні Почаївської лаври, та загрозу єврейського погрому, залишилися нерозв'язаними ті проблеми, які породили це протистояння.

Список використаних джерел:

1. Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ), ф. 102 ДП ОВ, оп. 1907, спр. 9, ч. 10.
2. ГАРФ, ДП ОВ, оп. 1907, спр. 9, ч. 10. Л. А.
3. ГАРФ, ф.102 ДП 4 діловодство, оп. 1907, спр. 13, ч. 2.
4. ГАРФ, ф. 102 ДП 4 діловодство, оп. 1907, спр. 13, ч. 9.
5. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАУК), ф. 275, оп. 1, спр. 25.
6. ЦДАУК, ф. 276, оп. 1, спр. 55.
7. ЦДАУК, ф. 276, оп. 1, спр. 85.
8. ЦДАУК, ф. 276, оп. 1, спр. 86.
9. ЦДАУК, ф. 276, оп. 1, спр. 88.
10. ЦДАУК, ф. 1335, оп. 1, спр. 280, ч. 2.
11. ЦДАУК, оп. 1, спр. 891.
12. ЦДАУК, ф. 1335, оп. 1, спр. 922.
13. ЦДАУК, ф. 1335, оп. 3, спр. 5.
14. ЦДАУК, ф. 1600, оп. 1, спр. 209, ч. I.
15. ЦДАУК, ф. 1600, оп. 1, спр. 230.
16. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф. 70, оп. 1, спр. 875.
17. ДАЖО, ф. 70, оп. 2, спр. 14.
18. ДАЖО, ф. 70, оп. 2, спр. 44.
19. ДАЖО, ф. 329, оп. 1, спр. 1.
20. Извещение о VII съезде Бунда. – Женева : Издание «Бунда», 1906. – 36 с.
21. Руководство Черносотенца-монархиста // Почаевский календарь на 1907 г. – Почаев : Типография Почаевской Успенской лавры, 1906. – С. 97-103.
22. Русскому народу // Почаевский календарь на 1907 г. – Почаев : Типография Почаевской Успенской лавры, 1906. – С. 117-123.
23. Устав Союза Русского народа // Почаевский Календарь на 1907 г. – Почаев : Типография Почаевской Успенской лавры, 1906. – С. 82-94.
24. Бунд. Документы и материалы. 1894-1921. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 1359 с. – (Политические партии России)
25. Митрополит Антоний (Храповицкий). Жизнеописание. Письма к разным лицам 1919-1936 годов. – СПб. : Изд-во Олега Абышко, 2006. – 288 с.
26. Митрополит Антоний (Храповицкий) Слова, беседы и речи (О жизни по внутреннему человеку). – СПб.: Библиополис, 2002. – 480 с.
27. Антонович В. Вольнская тревога. 1789 год // Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Вольнском генерал-губернаторе. – К. : Типография Акционерного общества Н.Т. Корчак-Новицкого, 1902. – Т. V. – Ч. III.
28. Веденєв Д. Чорносотенний терор: Міфи та реальність // Волонтер. – 2008. – Вип. № 4. – С. 10-12.
29. Геллер М. История Российской империи. В двух томах / Михаил Геллер. – М. : Изд-во «МИК», 2001. – Т. 2. – 536 с.

30. Головченко В.І. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України: Нариси з історії соціал-демократії початку ХХ ст. / В.І. Головченко. – Х. : Майдан, 1996. – 189 с.
31. Історія Волині: З найдавніших часів до наших днів / ред. О.Г. Михайлюк. – Л. : Вища школа, 1988. – 238 с.
32. Лещенко М.Н. Українське село в революції 1905-1907 рр. / М.Н. Лещенко. – К. : Наукова думка, 1977. – 360 с.
33. Национальная политика России: история и современность. – М. : Информационно-издательское агентство «Русский мир», 1997. – 680 с.
34. Никулин А.И. Национальная политика России (история и современность) / А.И. Никулин. – М. : Российская академия управления, 1993. – 62 с.
35. Степанов С.А. Черная сотня в России. 1905-1914 гг. – М. : Изд-во ВЗПИ, А/О «Росвузнаука», 1992. – 330 с.
36. Тютюкин С.В. Меньшевизм: страницы истории / С.В.Тютюкин. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2002. – 560 с.
37. Федьков О. Політичні партії і селянство в 1905-1907 роки / О. Федьков. – Кам'янець-Подільський : Абетка-нова, 2007. – 236 с.
38. Черная Сотня. Историческая энциклопедия 1900-1917 / [отв. ред. О.А. Платонов]. – М. : Крафт+, институт русской цивилизации, 2008. – 640 с.

The article considers the episode in Ukrainian history at the beginning of the XXth c. which saw the political confrontation of socialist and conservative forces in the centre of which the Pochayiv Lavra and Jewish national community happened to occur.

Key words: *Ukrainian Social Democratic Union RSDLP, the Bund, Ukrainian Social-Democratic Labour Party, the Socialist Zionists, Constitutional Democratic Party, Socialist-Revolutionary Party, Union of Russian people, Pochayiv Lavra, Jews.*

Отримано: 12.04.2013